

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk
Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,
KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

OSMANLI DEVLETİ'NDE TAŞRA TİCARET MAHKEMELERİ

Akmandar Demirci*

Özet

Tanzimat'tan sonra Osmanlı hukuk sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Geleneksel İslâm Hukuku'nun yanında Batı'dan resepsiyon yoluyla alınan hukuk sistemi de uygulanmaya başlanmıştır. Özel hukuk düzenlemeleri öncelikle ticaret hukuku alanında yapılmıştır. Merkez ve taşrada kurulan ticaret mahkemelerinin teşkilatlanmaları ve uygulamaları ele alınmıştır. Bu çalışma ile taşra ticaret mahkemelerinin Osmanlı hukuk sistemi içerisindeki yeri ayrıntılı olarak ele alınarak hukuk tarihi alanına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

XIX. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Batılı ülkelerle artan ticari ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunlar karşısında, yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı doğmuştur. Ticâret mahkemelerinin kuruluşu esasen Tanzimat öncesine, yani XIX. Yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Avrupa ile gittikçe artan ticâret, batılı örf ve adetlerin bilinmesini gerekli kılmış, bu yetenekten büyük ölçüde yoksun olan kadıların bu tür ticârî dâvâlara bakmakta yetersiz kalması nedeniyle, ilk defa H. 1215/ M. 1800-1801'de Gümrük Emaneti'nde bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon bunu 1860'ta Ticâret Mahkemeleri'nin kurulmasını sağlayan kanun, 1861'de Usûl-ı Muhâkemât-ı Ticâret Nizâm-nâmesi ile 1863'te yürürlüğe giren Ticâret-i Bahriye Kanûn-nâmesi izlemiştir.

Bu mahkemelerde, yerlilerle yabancılar arasındaki dâvâlarda, ilgili yabancıların elçilik veya konsolosluga gönderilecek iki yabancı üye ve bir de tercüman hazır bulunmuştur.

Adâlet Fermânı'nın 1875 yılında yayımlanması ile o güne kadar Ticâret Nezareti bünyesindeki ticâret mahkemeleri ve Divan-ı İstinaf, Adliye Nezâreti'ne bağlanmıştır.

Taşra ticâret mahkemelerinin kuruluşu, lâik karakterli, modern adâlet örgütünün ortaya çıkışının ilk örneği olmuştur. Ancak hemen belirtelim ki özellikle ticâret mahkemelerinin yapısında yer alan bazı unsurlar ise, sakıncalar doğurmuştur. Başlangıçtan itibaren bu mahkemelerin üyeliklerine yabancı devlet uyruğundaki tüccarlar da alındığından, yabancı devletler bunu bir hak ediş olarak görmüşlerdir.

İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Lağvı Hakkında İrâde-i Seniyye'nin 8 Eylül 1914 tarihinde yayımlanması üzerine kapitülasyonlar kaldırılmış ve vilayetlerdeki karma ticâret mahkemelerinin görevi de ortadan kalkmıştır. Ancak, Osmanlı uyruklu olanlar arasındaki ticari uyuşmazlıkları çözme görevi Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler; Ticaret, Osmanlı Ticareti, Ticaret Hukuku, Taşra Ticaret Mahkemeleri.

THE PROVİNCİAL COMMERCİAL COURTS İN THE OTTOMANEMPIRE

*Dr., Araştırmacı, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, akmandar @ gmail.com.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Abstract

Substantial changes were made in the Ottoman legal system after the Tanzimat. In addition to the traditional Islamic law, the legal system received from the West through reception has started to be implemented. Private law arrangements were made primarily in the field of commercial law. In this study, organization and applications of central and provincial commercial courts are discussed. The aim of this study is to contribute to the field of history of law by examining in detail the place of provincial commercial courts in the Ottoman legal system.

Starting from the first half of 19th century, in the face of challenges caused by the increasing commercial relations with Western countries, requirement of making new arrangements was born. Essentially the establishment of commercial courts based on before the era of Tanzimât, it means that this construction was made in the beginning of 19th century. Increasing the trade with Europe, necessitating the knowledge of Western customs and due to inadequate care for this type of business cases by the judges who lack largely this skill for the first time a commission was set up in the Custom Office in 1215 (1800-1801). This commission left its place to the Trade Council which was established within the Ministry of Commerce in 1838. These councils had some modifications in 1847. When the entry into force Code of Commerce in 1850, French Commerce Code gradually begun to cite and this process continue with the code which provide the establishment of Commercial Courts and Procedural Law of Trade Proceedings in 1861 and The Law of Maritime Trade which came into force in 1863.

In cases involving a conflict between foreigners and locals, consulate or embassy which are related to this foreigner sent to two alien members and a interpreter to be ready in the court.

According to Decree of Justice, published in 1875, commercial courts and Court of Appeal which were dependent to the Ministry of Commerce until that day, attached to the Ministry of Justice.

The establishment of commercial courts is the first sample of the appearance of modern justice organization which has secular character. However, it should be noted that some of the elements, contained particularly in the structure of the commercial courts, has led to drawbacks. From the beginning, in a consequence of taking the merchants in the nationality of foreign states as a member of these courts, foreign governments saw it a kind of entitlement.

On the abolition of capitulations with imperial decree about abrogation of foreign privilege in 8th September 1914, commercial courts in the provinces which had mixed mission, has gone away. However, the mission of solving commercial contradictions between citizens of Ottoman Empire is sustain to the establishment of the Republic.

Key Words; Commerce, The Ottoman Trade, Commercial Law, Provincial Commercial Courts.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

GİRİŞ

Tanzimat'ın ilanından sonra hukuk alanında yapılan yenileşme faaliyetleri çerçevesinde ülkede batılılarla yapılan ticari faaliyetlerin Batı hukuk sistemi ile çözümlenmesi yoluna gidilmiştir. Yüzyıllardır uygulanan şer'i ve örfi hukuk sisteminin yanında özel hukuk alanında batıdan iktibas edilen Zeyl-i Kanunname-i Ticaret(Ticaret Kanunnamesi Eki)'in H.9 Şevval 1276/M. 21Nisan 1860 tarihinde yayımlanması ile ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Bu kanunname ise, Fransa Hükûmetince 15 Eylül 1807 tarihinde düzenlenen ve R. 1 Kanun-ı sani 1808/ M. 1 Ocak 1808 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Fransa Ticaret Kanunu'ndan alınmıştır. (Üçok-Mumcu,1991:27)

Demek oluyor ki ticaret mahkemelerimiz ile Fransız ticaret mahkemelerinin teşkili esasen aynı biçimde olup, ancak ayrıntılarda bazı farklar olduğunu görüyoruz. Bu durumu daha iyi anlayabilmemiz için ticaret mahkemelerinin oluşmasından önceki duruma bakmamız gerekir.

Ticaret mahkemelerini model olarak aldığımız Fransa'da, ticari konularla ilgili anlaşmazlıkların karara bağlandığı mercii olarak, 1349 yılından itibaren tüccarların kendi aralarından seçtikleri özel nitelikli hakimlerin başkanlığındaki komisyonlar esas alınmıştır. Bu komisyonlardan ilki Champaigne ve Brie panayırları için kurulmuş ve buralara "*juge consulaire*" adı verilen hakimler tayin edilmiştir. Bu hakimler başlangıçta geçici olarak atanmışlar, ancak daha sonraları Lyon'da "*Conservation de Lyon*" adıyla sürekli görev yapacak bir özel mahkeme kurulmuştur. I.Françoise tarafından 1535 yılında bu mahkemenin görev ve yetkileri tayin edilmiştir. (Bozkurt,2010:35).1563'te IX.Charles'ın bir buyruldu ile Paris'te de aynı niteliklere sahip bir ticaret mahkemesi kurulmuştur.1673 yılından itibaren, seçim yoluyla göreve getirilen ve yalnızca kara ticareti ile ilgili davaların çözüm yeri olan "*juge consulaire*" tüm ülkede etkin duruma getirilmiştir.

Deniz ticareti sonucunda oluşan uyuşmazlıkların çözüm yeri ise "*Amiraute*" adı verilen bahriye idareleri tarafından seçim yoluyla oluşturulan mahkemelerdir.23 Ağustos 1790 ve 11 Eylül 1790 tarihli kanunlar ile kara ve deniz ticareti hakimlerinin farkları ortadan kaldırılarak tüm ticaret davaları, "*ticaret mahkemeleri*" adı verilen konsolos mahkemelerine yani *juge consulaire*lerden oluşan mahkemelere nakledilmiştir.Bu durumda, bahriye mahkemeleri bir süre daha liman idaresi ile ilgili davaları karara bağladıktan sonra, büsbütün ortadan kalkmıştır. 1809 tarihli buyruldu ile daha önce çıkarılmış olan 1790 tarihli Kanuna dayanarak kurulmuş olan birleşik ticaret mahkemelerinin sayıları artırılmıştır.

Fransa'da ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde ticaret mahkemelerinden başka, fabrikalarda işveren ile işçi ya da işçilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturan ve kendilerine verilen yetki çerçevesinde karar veren "*Les conseils de prud'hommes*" meclisleri

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

bulunmuştur. Bu mahkemelerin ortaya çıkış nedeni sanayi konularındaki anlaşmazlıkların gerçek uzmanları tarafından çözümlenmesi isteğinden kaynaklanmaktadır.

Bu meclislerin ortaya çıkışı Fransa'daki I. İmparatorluk Dönemi'ne kadar gitmektedir. Ancak Fransa'nın gerek görülen yerlerinde Prud'homes meclisleri kurulmuştur.

Paris'te 9Aralık 1844 ve 9 Haziran 1847 tarihli emirnamelerle 4 meclis göreve başlamıştır. Örneğin; Marsilya gibi liman şehirlerinde balıkçı prud'homesları kurulmuştur. Bunlar dalyan ve balıkçılar arasındaki davaları karara bağlamıştır. Bu meclislerin üyeleri seçimle göreve getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Padişah ve diğer yöneticiler, kuruluş döneminden itibaren hak ve adalete olağanüstü ölçüde dikkat ederek tebaa arasında şer'i hükümler ile örfi kanunların uygulanabilmesi için hakimlerin yetki ve görevlerini artırarak gerekli kolaylıkların gösterilmesini sağlamışlardır.

Özel ticaret mahkemeleri oluşturulmadığı, yani ticari davalar ve işlemler diğer dava ve işlemler gibi şer'iyye mahkemeleri tarafından görüşülerek karara bağlandığı zamanlarda kadılar, ticaret davalarının görülerek karara bağlanması işlemlerinde, ticaret örf ve adetini dikkate alarak hüküm verirlerdi. Çünkü, o zamanlar uygulanan şer'i hukuk kurallarına göre şer'i hukukun yetersiz kaldığı alanlarda, örfi hukuk ve ticaret adet ve uygulamaları, şer'i hukuk tarafından geçerli sayılmaktaydı. Bununla birlikte ticaret uygulamalarına ilişkin anlaşmazlıkların hızla giderilmesi için gerekli olan diğer önlemler de alınırdı. Örneğin, İstanbul Kadılığı'na bağlı genel düzeni kontrol etmekle görevli; Unkapanı, Yağkapanı ve Ayak Naibi adlarında 3 tane özel memur bulunmaktaydı. Bunların başlıca görevleri ise genel ticaret işlerini kontrol etmek, erzak ve zahire işlerini düzenlemek yani teftiş, esnaf ve zanaatkar arasındaki anlaşmazlıklarda hüküm vermektir. Teftiş görevinden sorumlu olmalarından dolayı Unkapanı Naibi satılan zahire ve unları, Yağkapanı Naibi her çeşit yağları, Ayak Naibi esnafın düzenini, ölçü ve tartı ile yiyecekleri teftiş ve kontrol ederlerdi. Ayrıca hüküm vermeğe yetkili olduklarından, her biri kendi memuriyetine ilişkin olan tüccar ve esnafın ticaret ve sanatlarına ait davalarını karara bağlardı.

Örneğin, Unkapanı Naibi, Unkapanı'nda özel mahkemesinde bulunarak zahire tüccarının ve ekmekçilerin her çeşit anlaşmazlıklarını karara bağlardı.

Unkapanı, Yağkapanı ve Ayak Naibleri, tüccardan ve esnaftan olmasalar da, sürekli olarak tüccar ve esnaf yanında bulunan ve ticaret konularından anlayan kişiler arasından atanmaktaydı. Bunlar gerekli gördükleri takdirde, bizzat tüccardan da bilirkişi sıfatı ile bilgi alabilmekteydiler. Adı geçen 3 naibin görev ve yetkileri sınırlı olduğundan, gelişen ticaret

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

ilişkileri ve faaliyet alanlarının yaygınlaşması sonucunda anlaşmazlıkların çözümlenmesi için yeni önlemler alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Önceleri Avrupalılarla olan ticari ilişkilerimiz pek sınırlı iken sonradan Avrupa'dan çok sayıda tüccar Osmanlı devletine gelmiştir. Bunlar kendi ülkelerindeki ticari adet ve alışkanlıklarını da Osmanlı Devleti'nde aynen uygulamışlardır. Zamanın değişmesi ile İstanbul ve taşra vilayetlerindeki ticari adet, yöntem ve uygulamalar da değişmeye başlamıştır. Osmanlı hukuk sisteminin temelini oluşturan kadı mahkemeleri ise, bu gelişen zamanın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaklaşmıştır. Çünkü; kadı mahkemeler bu ihtiyaçları karşılayabilmek için teşkilatında yapılması gerekli olan tadilat ve ıslahatları yapamamıştır. Bunun sonucunda da, çoğu yabancı uyruklu ticari meslek grupları, aralarındaki anlaşmazlıkları kendi hukuk kuralları ile çözmeye yoluna gitmişlerdir. Örneğin; Sarraflar ve poliçeci esnafları kendilerine ait davalarını loncalarında çözmeye yoluna gitmişlerdir. Daha sonra H.1242/M.1826-1827 yılında oluşturulan İhtisap Nezareti'nde de bu tür davalara bakılmaya başlanmıştır. (Ahmed Reşid, 1311:10)

Sultan II. Mahmut zamanında, Osmanlı Devleti'ndeki ticari faaliyetlerin yabancıların elinde monopolleşmesi üzerine, hiç olmazsa bu ticarete ortak olmak amacıyla, Müslüman Osmanlı uyruğundan olanlara "*Hayriye Tüccarı*" ve Müslüman olmayan Osmanlı uyruklulara "*Avrupa Tüccarı*" denilerek beratlı tüccar sınıfı oluşturulmuştur. Hatta yerli tüccara ayrıcalıklar tanınarak, itibar sahibi olan Hayriye Tüccarı'ndan birisi tüccarların başına "*şehbender*" olarak atanmıştır. Bu şehbenderler ise, esnaf grupları arasındaki davaları "*muhtar ve vekillere*" gördürmüşlerdir. Yargılama hakkı ve adaletin dağıtılması gibi önemli bir konunun lonca ustalarına ve tüccar muhtarlarına bırakılmasının uygun görülmemesinden dolayı, kargaşanın ancak bir yasal düzenleme ile önlenebileceği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Nihayet H.1254/M.1838-1839'da ülkede ziraat, sanayi ve ticaretin ilerletilmesi amacıyla Bab-ı Âli'de "*Meclis-i Ziraat ve Sanayii*" adıyla bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul çok geçmeden "*Meclis-i Umur-ı Nafi'a*" adını alarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu meclis H.1255/M.1839-1840'ta kurulacak olan Ticaret Nezareti'ne bağlanarak, (Takvim-i Vekayi', 180; Külliyyât-ı Kavânin, 5869). Hayriye Tüccarları, Avrupa Tüccarları ve poliçeci esnafı da faaliyet alanları itibarı ile bu nezaretin kontrolü altına alındılar. Tüccarların, ticari işlemlerinden dolayı kendi aralarında ya da bunlarla yabancı tüccarlar arasında meydana gelecek anlaşmazlıkları çözmek üzere Ticaret Nezareti bünyesinde "*Mahkeme-i Ticaret*" adında H.1256/M.1840-1841 tarihinde bir meclis oluşturulmuştur. Ticaret Meclisi'nde, her hafta Pazartesi günleri saat 6.00'da mahkemeye başlanmıştır. Bu mecliste, tüccarların temsilcisi niteliğinde şehbender, muhtar, vekil ve tüccarların muteberleri hazır bulunmuşlardır. Mahkemeye gelen müstemin tüccar iletercüman, kendilerine ait mahkemeye başlanıncaya kadar, teneffüs odasında diğer dava sahipleriyle birlikte beklemekteydiler. Bu mahkemeden alınan ilam hükümleri başka hiçbir mahkemede yeniden görüşülememekteydi.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Davaya başlanılmadan önce,taşrada olan Hayriye ve Avrupa tüccarından herhangi birinin Dersaadet'e getirilmesini kim isterse öncelikle Ticaret Nezareti'ne arzual vermesi gerekmektedir. Davalının Dersaadet'e gelmesini iseyen kimse, davasında haksız çıkması durumunda davalının tüm masraflarını karşılayacağına dair kefil göstermekteydi. Ticari davaların karara bağlanmasında şer'iata başvurmak gerektiğinde "Meclis-i Umur-ı Naf'ia" müftüsüne müracaat edilmekteydi. Ayrıca, büyük çaplı davaların görülmesinde Ticaret Nezareti müsteşarının ve Meclis-i Umur-ı Naf'ia üyelerinde uygun olanlarının hazır bulunması yöntem olarak kabul edilmiştir (Üçok-Mumcu,1991:12).

Sarrafların ellerine verilen resmi belgelerin imzası kuyruk biçimini andırıldığından kendilerine "Kuyruklu Sarraf" denilen ayrıcalıklı sarraf sınıfı o zamana kadar sarraflıkla ilgili davalarını kendi aralarından seçtikleri üyelerden oluşan bir kurul önünde Darphane-i Amire'de görmekteydiler. İltizam konularına ilişkin davalarını da H.1256 Recep/M.1840 Ağustos-Eylül ayından itibaren, yine kendi aralarından seçtikleri kişilerden oluşan bir meclis aracılığıyla, Maliye Nezareti'nde yer alan "Meclis-i Muhasebe"de görüşmeye başladılar (Ahmed Reşid,1311:13)

Diğer yandan İstanbul'da liman reisinin başkanlığında karma bir meclis oluşturulması ile o zamana kadar tüccarların seçilmiş ve güvenilir olanları aracılığıyla görüşülerek çözülmeye çalışılan deniz ticareti ile ilgili davaların da bu mecliste görüşülmesi kararlaştırıldı.

Ticaret Nezareti, H.Zilkade 1257/M.Aralık-Ocak 1841-1842 tarihinde Gümrük Emaneti'ne katıldığından "Ticaret Mahkemesi" de Gümrük Dairesi'ne taşındı.

Ticaret Nezareti'nin H.Recep 1258/M.Ağustos-Eylül 1842'de Darphane Nazırına ilave memuriyet olarak verilmesi ile Gümrük Emaneti Gümrük Dairesi'nde bir vekil tarafından yönetilmeye başlanmıştır. H. Rebiülevvel 1261/M. Mart-Nisan 1845'te Gümrük Emaneti vekaleti diğer vekile ihale kılınmış ve Ticarethane Gümrük Dairesi'nden kaldırılarak başka bir yere yerleştirilmiştir. H.1261/M.1845'te Ticaret Nezareti de Darphane Nezareti'nden ayrılarak müstakil bir nezaret haline getirilmiştir (Düzdağ, 1972:11;Ekinci:42).

Başlangıçta Ticarethane'de Çarşamba ve Perşembe günlerinde meclis toplanmaya başlamış ise de, Çarşamba günü posta günü olduğundan tüccarların çoğunluğu gelememekteydi. Bundan dolayı Pazartesi günleri Osmanlı tebaasından olanların davaları görülürken, Perşembe günleri de yabancı devlet uyruğunda olanların davalarının görülmesi için tahsis edildi. Bu mecliste yabancı devletlerin itibarlı tüccarlarından 8-10 tüccar görevli idi. Bunlar, mensup oldukları devlet tebaasından olanların davaları görülürken görev yaptıkları gibi, diğer yabancı devlet tebaasından olanların temsilcisi olmadığı durumlarda da duruşmada hazır bulunuyorlardı. Dava mübaşirleri tarafından, davaların görülme sırasını belirten pusulalar meclis odasının dışına asılırdı. Sefaret tercümanlarına da mensup oldukları devletin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

tebaasına ait davanın görüşülme sırası gelinceye kadar kendilerine ikamet etmeleri için bir oda tahsis edilirdi. Duruşma günlerinde meclisin doğal üyelerinden başka, geçici üye sıfatıyla Hayriye ve Avrupa tüccarlarından da üyeler bulunmaktaydı. Ancak bu üyelerin duruşmalara devamı sağlanamadığından, H.Rebiyülahir 1263/M. Mart-Nisan 1847 tarihinde yayımlanan bir irade-i seniyye ile itibar sahibi tüccarlar arasından ticaret yöntemlerine vakıf Müslüman ve yabancı devlet tebaasından gayrimüslimlerden oluşan 6 üyenin Pazartesi ve Perşembe günleri yapılacak olan duruşmalara katılmaları kararlaştırıldı.Taşra vilayetlerinde de ticaret davalarına bakmakla mükellef meclisler oluşturularak, görevleri tayin edildi (Mehmed Celaleddin,1328:14-43).

1-TAŞRA TİCARET MAHKEMELERİNİN KURULUŞ NEDENLERİ

Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her alanda düzenleme gereksinimi duyduğu XIX.yüzyılda adalet alanındaki ilk düzenlemeler ticaret hukukunda kendisini göstermiştir. Aslında ticaret mahkemelerinin öncüsü sayılan komisyonlar kapitülasyonlarla başlamış, ancak 1838'den sonra yabancı tacirlerin Osmanlı ülkesindeki sayılarının artışı nedeniyle ayrı bir reform ve örgütlenmegereksinimi kendiliğinden doğmuştur.Bu nedenle ülkede ticaret, sanayi ve tarımın geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.Batılı devletlerle ticari ilişkilerin artışı beraberinde yeni uyuşmazlıkları gündeme getirmiş, bu uyuşmazlıkları çözmek üzere uzmanlık mahkemesi niteliğinde yeni mahkemelerin kurulması ve ticari hayatın ülkede yeniden düzenlenmesi gerekmiştir (Ekinci, 2004:101).Tanzimat döneminde hukuk hareketlerini doğuran belli başlı nedenler arasında Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısındaki değişiklikler ve bunlara paralel hukuksal düzenleme yapma gereksinimi etkili olmuştur. Batıdaki ekonomiyenilikler ile Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne kendi hukuklarını uygulamak için yaptıkları baskılar da diğer etkenler arasına yer almaktadır.

Osmanlı Devleti'nin geleneksel yargı teşkilâtının, XIX.yüzyılda ortaya çıkan gelişmeleri ve yenilikleri karşılamaktan uzak kalması, yargı yetkisi kullanan bazı kurulların ortaya çıkması sonucunu doğurdu.Kurul geleneği, Osmanlı Devleti'nde çok eskilere dayanmaktaydı.Kuruluş döneminden XVII.yüzyıla kadar, devlet yönetiminde önemli rol oynayan Divan-ı Hümayun; devletin iç ve dış en önemli işlerinin görüşülüp karara bağlandığı bir kurul organdı. Bu yüzyıldan itibaren devletin kurum ve kurullarında meydana gelen genel bozulmaya bağlı olarak, bu divan da önemini ve gücünü giderek kaybetmeye başladı.Bu suretle doğan boşluk, vezir-i azam divanları ile doldurulmaya çalışılmıştı (Seyitdanlıoğlu,1994:16). Ancak bu durum, yeni bir “*danışma ve karar kurulu*”na olan ihtiyacı ortadan kaldıramamıştı. Bu nedenle, zaman zaman toplanan ve devletin ileri gelenlerinin oluşturduğu “*meşveret meclisi*” ön plâna çıktı (Ceylan,1998:76). III. Selim dönemindeki “*Nizam-ı Cedid*” denilen yenileşme akımının programlanması ve uygulanması sırasında daha çok toplanmaya başlayan bu meclis, giderek, Divan-ı Hümayun'un yetkilerini kullanan bir meclis haline geldi (Seyitdanlıoğlu:16-17). II. Mahmut dönemi ise, meşveret

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

meclisinin yoğun biçimde toplandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan bütün ıslahat hareketlerinde, bu meclisin önemli katkıları olmuştur (Çadırcı,1991:185).Meşveret meclisi devlet yönetiminde etkili bir konumda bulunmasına karşılık, düzenli bir çalışma sistemine ve kurumsal bir yapıya sahip değildi.Kendisine bağlı bir bürokratik örgütü bulunmuyordu.İhtiyaca göre padişahın bir hatt-ı hümayunu ile toplanan bu meclis, gündemindeki konuları görüşerek padişaha fikir verirdi.Meşveret meclisi bu yapısı ile, Divan-ı Hümayun'dan boşalan yeri tam anlamıyla dolduramadı.Belirli kuralları olan, yerleşik ve düzenli bir meclise (kurula) duyulan ihtiyaç ortadan kalkmadı (Seyitdanlıoğlu:18). Bu nedenle II.Mahmut; yararına inandığı meşveret toplantılarına resmi bir hüviyet kazandırmak gereğini duydu.1838 tarihinde kurulan “*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*” ile, meşveret meclisi kurumsal bir yapıya dönüştü.

Meclis-i Vâlâ dışında, tüccarlar, aralarında çıkan uyuşmazlıkları, kendilerinin seçtikleri kişilerden oluşan özel meclislere havale etmeye başlamışlardı.Şer’i kurallara dayanmak zorunda olmayan bu meclisler, önüne gelen uyuşmazlıkları, ticari geleneklere ve zamanın yeni anlayışlarına göre çözmek yoluna giderlerdi.Bu suretle, şer’i hukukun ve yargı sisteminin yetersizliğinden doğacak sorunlar, giderilmeye çalışılmıştı. Bu meclislere hukuki biçim verilerek, Ticaret Nezareti’ne bağlı bir “*ticaret meclisi*” oluşturuldu (Belgesay,1940:213; Karal:150-151).

Taşrada, ticari nitelikteki uyuşmazlıklara bakmak üzere özel meclisler de 1847 yılından itibaren oluşturulmaya başlandı (Belgesay:214)

Ticaret meclislerinin oluşturulması, ticarete ait davaların görülme yerinin saptanması konusunda yararlı olmakla birlikte, bu meclislerin kuruluşları fiili durumun idaresi amacına yönelik olduğundan, yani ayrıntılı araştırmaya dayanmadan kurulduğundan az zamanda pek çok biçime girmiştir. Diğer yandan kapitülasyon hükümleri çerçevesinde ortadan kaldırılmasına izin verilmeyen muhtelit (karma) davalarda yabancı devletlerden üyelerin bulundurulmasına neden olmuştur.

Islahat Fermanı’nda belirtildiği gibi devlet tarafından tüm mahkemelerin düzenlenmesine ciddi teşebbüs olunarak H.9 Şevval 1276/ M. 30 Nisan 1860 tarihinde “*Ticaret Kanunname-i Hümayunu’na Zeyl*” adıyla yayımlanan kanun ile ticaret mahkemelerinin kuruluşu, teşkilatı, yetki ve görevleri saptanmış ve H.1296 / M.1879 tarihinde yayımlanan “*Teşkilat-ı Mehakim Kanunu*”ile de ticari ve adli davaların hangi mahkemelerde dava konusu olabileceği belirlenmiştir. Böylece Ticaret Mahkemeleri ile Nizamiye Mahkemelerinin yetki ve görevleri de belirlenmiştir (BOA.Dh.Mkt. 1849/75).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

2- TİCARET D'AVALARININ GÖRÜLDÜĞÜ YERLER

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren birer yönetim ve yargı birimi olarak kazalaroluşturulmuştur. Bu kazalara atanankadılar, her çeşit davaya bakıp hüküm vermekle görevlendirilmişlerdir.

Ancak şer'i esaslara göre davaları görme yöntemi zamanla yetersiz hale geldiğinden, tüm davaların özellikle de ticaret konuları ile ilgili olanların görülmesi görevi davanın çeşidine ve önemine ve dava sahiplerinin sıfatına göre devletçe birtakım meclislere havale olunmağa ve tüccarlar ile esnaflar tarafından seçilen adamlara gördürülmeğe başlanmıştır. Bazı davaları görmek için de devlet tarafından özel komisyonlar oluşturulmuştur.

“Zeyl-i Kanunname-i Ticaret” bunun gibi davaları çözümlene yöntemlerine son vererek, ticaret davalarının görülebileceği yerleri kesin olarak belirlemiştir. Daha sonra çıkarılan “Teşkilat-ı Mehakim Kanunu” ile de yapılan düzenlemeler son ve kesin halini almıştır.

“Teşkilat-ı Mehakim Kanunu”na göre her kazada bir bidayet ve Adliye Nezareti'nce uygun görülen yerlerde bir de ticaret mahkemesi oluşturulmuştur.

Her kazada bir ticaret mahkemesi kurulmamıştır. Genellikle ticaret işlerinin yoğun olduğu yerlerde bu tür mahkemelerin kurulmasına ihtiyaç hissedilmiştir. Ticari faaliyetlerin az olduğu yerlerde bu mahkemelerin kurulmayışının nedeni ise daha çok bunların kendi giderlerini karşılayamamasındandır. Çünkü ticaret mahkemeleri giderlerini mahkeme gelirlerinden karşılamaktadır. Kendi giderini karşılayamayacak kadar dava sayısı az olan yerlerdeki ticaret işlemlerinden kaynaklanan davaların, yerel bidayet mahkemelerince görüleceği Zeyl-i Kanun-ı Ticaret'in Birinci Maddesi'nde şu şekilde belirtilmektedir: “Ticaret davalarının tümü her ne sınıf ve sıfatta bulunursa bulunsun ticaret mahkemeleri tarafından görülecekti. Ancak, Ticaret Mahkemeleri'nin bulunmadığı kazalarda ticaret davaları Ticaret Kanunu'na göre adi hukuk davalarını görmeye memur olan Umur-ı Mülkiye Meclisleri'ne vehukuk mahkemelerine havale edilecektir”denilmektedir.

Teşkilat Kanunu'nun 6. maddesinde: “Adliye Nezareti'nin uygun göreceği yerlerde bir de ticaret mahkemesi bulunur.”10. maddesinde: “Ticaret mahkemesi bulunmayan kazalarda kaza hukuk mahkemeleri ticaret davalarını da özel kanunları yani Ticaret Kanunlarına göre karara bağlarlar. Bunun için de Zeyl-i Kanun-ı Ticaret'in ilgili hükmüne göre kazanın itibarlı tüccarları tarafından kendi aralarından seçilen geçici üyelerin mahkemede bulunmaları şarttır” denilmiştir (Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 6).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Her ne kadar ticaret mahkemeleri Adliye Nezareti'nin saptadığı yerlerde kurulursa da, nezaretin bu görevini yerine getirebilmesi için Ticaret Kanunu'nun 4.maddesi (Kanunname-i Ticaret-i Berriyye'ye Zeyl,Düstur I/1, s. 445, madde: 4).

hükmünce, ticaret mahkemesinin faaliyete geçirileceği vilayet sınırları içindeki kazanın ve mevkiinin saptanması irade-i seniyye kararı ile olurdu. Örneğin, bir kaza ya da livada teşkiline gerek görülen bir ticaret mahkemesinin merkezi genellikle kaza ya da liva merkezi olursa da, lüzum hissedilirse onun dışında farklı bir yer de merkez olarak kabul edilebilirdi. Merkez ticaret mahkemesinin yerinin tesbiti de irade-i seniyye ile olmakla birlikte, Teşkilat Kanunu'nda belirtildiği gibi bir kazada kurulan ticaret mahkemesinin yetki sahası kaza dairesi ile sınırlı olurken, liva merkezi olan kazanın ticaret mahkemesi o kazada oluşan ticaret davalarını bidayeten ve livaya bağlı diğer kazaların ticaret mahkemelerinden verilen hükümleri istinafen karara bağlardı.

Bununla birlikte Zeylin 4. maddesinin son fıkrasında “*Dersaadet ve diğer yerlerde kurulacak ticaret mahkemeleri iki meclisten ibaret olarak kurulacaklardır. Bunlardan birikara ticaretine ilişkin anlaşmazlıklara bakarken, diğer meclis deniz ticareti ile ilgili davalara bakacaktır*” denilmektedir(Düstur I/1, s. 445, madde: 4). Bir mahkemenin böyle iki meclise ya da daha doğru bir anlatımla iki daireye ayrılması işlerin aksamasını önlemeğe ve kara ile deniz davalarının daha düzenli olarak görülmesi amaçlarına yöneliktir. Bununla birlikte kara ve deniz ticaret davalarının aynı mahkemede görülmesine kural olarak bir engel bulunmadığı gibi, şayet mahkeme iki daireye bölünmüş ise bunların görev alanlarının da kesin olarak ayrıldığını ifade etmektedir.

Dersaadet Bidayet Ticaret Mahkemesi, üç daire olarak teşkilatlanmıştır. Bunlar; Birinci Ticaret Mahkemesi ki Osmanlı uyruklu şahıs ya da tüzel kişilerle yabancı uyruklu kişi ya da tüzel kişiler arasındaki davaları karara bağlanmaktaydı. İkinci Ticaret Mahkemesi ise iki tarafın da Osmanlı tebaasından olduğu ticari konulu anlaşmazlıkların çözülmesi işlerine bakmaktaydı. Bu iki mahkemenin görev alanı “*kara ticareti*” ile ilgiliydi. Üçüncü daire ise “*Bahriye Ticaret Mahkemesi*” adı altında teşkilatlanmakla birlikte deniz ticareti ile ilgili tüm uyruklar arasındaki anlaşmazlıkları görüşerek karara bağlamaktaydı. Taşra ticaret mahkemeleri ise bir daireden ibaret olarak, kara ve deniz ticaretine ilişkin tüm uyruklar arasındaki davaların çözüm yeriydi.

Ticaret davalarının özellikleri itibarıyla görülebileceği yerler de belirlenmiştir.Ticaretle ilgili herhangi bir dava istenilen herhangi bir ticaret mahkemesinde görülememektedir. Şöyle ki; öncelikle bir davanın, davalının ikamet ettiği yere bakan ticaret mahkemesinde görülmesi gerekmektedir. Çünkü her bir ticaret mahkemesinin belirli bir görev alanı bulunmaktadır. Hiçbir kimse ikamet ettiği yerin dışında bir başka ticaret mahkemesine gitmeye zorlanamazdı.Çünkü, her bir hakimin bir görev bölgesi bulunmaktaydı. Bu görev

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

bölgesinde kimsenin müdahale etme yetkisi bulunmamaktaydı. Bununla birlikte her bir kişi de belirli bir hakimlik bölgesine bağlı bulunmaktaydı.

Ticaret işleri ile ilgili davaların hangi ticaret mahkemesinde görüleceği Ticaret Usul Nizamnamesi'nin 3. Maddesinde (Düster I/1:780-813, madde 3) belirtilmişti. Şöyle ki; Davacı, davalının ikametgahı olmadığı halde geçici olarak bulunduğu, iddia ve dava konusu olan eşyanın taahhüt ve teslim olunduğu, ya da paranın tediye olunacağı yerlerin mahkemelerinden hangisini tercih ederse o yerin mahkemesinde dava açma hakkına sahipti.

Davalıların birden fazla olduğu durumlarda davacı, bu davalılardan hangisini tercih ederse onun ikamet ettiği yerdeki ticaret mahkemesinde dava açabilirdi.

İkinci olarak özel şirketler aleyhine açılan davalar, şirket mevcut ise o şirketin yer aldığı şehir ya da kasaba merkezindeki ticaret mahkemesinde, eğer şirket feshedilmiş ise şirket yetkilisinin ikametgah ettiği yerdeki ticaret mahkemesinde görülürdü.

Üçüncü olarak, ölü bir borçlu aleyhine açılacak alacak davaları, ölünün terekesi henüz bölüşülmemiş ise terekenin bölüşüleceği yerde bulunan ticaret mahkemesinde, eğer tereke dağıtılmış ise varislerin ikamet ettiği yere bakan ticaret mahkemelerinde görülebilirdi.

Dördüncü olarak iflasla ilgili şahsi davalarda iflas edenin ikamet ettiği yerdeki ticaret mahkemesinde davalar görülürdü.

“ İflasla ilgili dava, davalının iflasından kaynaklanan ve iflas sırasında meydana gelmiş olaylar ve anlaşmazlıklarla ilgili davalar ” (Ahmed Reşid,1311:20)

Beşinci olarak, davanın görülmesi esnasında, dava ile ilgili olarak taahhüt ve kefalet maddelerinden dolayı farklı bir dava konusu ortaya çıktığı takdirde dava, asıl davanın görüldüğü ticaret mahkemesine havale edilir. Ama asıl davanın, davalıyı oturduğu yerden başka bir yere gönderme kastıyla yapıldığı belgelerle kanıtlandığı takdirde, taahhüt ve kefalet davasında davalı bulunan kişinin, hazır bulunduğu ya da davasının görüldüğü mahkemeden, davanın naklini isteme hakkı vardır. Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu'nun onsekizinci maddesiyle de yukarıda açıklanan konu teyit edilmiştir(Ahmed Reşid,1311:22)

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, mahkemelerin dava çeşitlerine göre kimsenin doğal hakimi yani yaşadığı bölgeye bakan ticaret mahkemesinden başka bir mahkemede ve başka bir hakim karşısına çıkarılamayacağı ilkesi, Fransızca *“Competence”* denilen *“merc iyet”*(Mahkemenin kaza yetkisi)sorununu birleştirmiştir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Bir mahkemenin bir davayı dinlemek ve görüşmek için “*merc’i*” olamaması ya esasen o davayı görmeye yetkisi olmamasından ya da davalının doğal hakimi olmamasından kaynaklanır ki, bu iki durumu birbirinden ayırt etmek için birincisine “*salahiyet*”, ikincisine “*vazife*” sorunu denilerek, bu mahkeme şu işi görmek için “*competence*” yani “*merci*” değildir anlamına gelmek üzere “*salahiyatdar*” ya da “*vazifedar*” değildir denilmektedir (Düstur 1/4:18;Ahmet Ziya,1329:363).

Örneğin; ceza mahkemeleri, ticaret işleri ile ilgili davaları görmeğe yetkili olmadıklarından, bir ceza mahkemesine böyle bir dava arz edildiğinde, yetkili olmadığı gerekçesi ile reddetmesi gerekir (BEO. 208/15577).

Bununla birlikte ticaretle ilgili bir davanın davalısının asıl ikametgahı olmadığı durumlardaki davaları, örneğin geçici olarak herhangi bir yerde bulunuyorsa ya da bir taahhüt veya teslimatın yapılacağı yerin mahkemesi davayı görmeye yetkili olmakla birlikte, davalının doğal hakimi olmadığından, davayı görmeye vazifedar olmadığı beyanıyla reddini talep ve iddia edebilir.

Bir mahkemeye görev alanı dışından bir dava arz olunduğu takdirde taraflar tarafından itiraz edilmemiş ve davanın görülmesine başlanmış olsa bile, mahkeme o davayı reddetmeye mecburdur. Tarafların arzuhal ve evrakları okunduktan sonra davanın rüyetine mahkemenin yetkisi olmadığı anlaşılırsa müzakere ile verilecek karar taraflara açıklanarak duruşmadan vazgeçilir. Aksi takdirde davadan vazgeçilmeyip de davaya devam edilirse, hükmü belirten i’lam feshedilir (BOA. Hr. İd. 853/7)

Yani hüküm taşra ticaret mahkemesinden verilip, haksız olduğu gerekçesiyle istinaf edilmiş ise istinaf mahkemesince feshedilir, hüküm istinafen verildiği halde haksız görülmüş veyahut taşra ticaret mahkemesince verilip istinaf edilmemesinden dolayı kesinleşmiş, veya istinafi kabul edilmemiş ise temyizde yok hükmünden sayılır (BOA. A. Mkt.Mhm. 406/39).

Sözkonusu durum yasal olmasına ve davalı kendi çıkarına uygun olduğunu düşünmesine rağmen, örneğin; aleyhine Manisa Ticaret Mahkemesi’nde dava açılması gereken bir kişi hakkında İzmir Ticaret Mahkemesi’nde dava açılrsa, davalı duruşma yerini onayladığı halde, mahkeme karar vermeğe yetkili olduğu halde verdiği karar geçersiz olur.

Bunun tam tersinin olduğu durumda, davalı aleyhine açılacak davanın yerini kabul etmediği takdirde, adına açılan davanın Manisa Ticaret Mahkemesi’ne sunulması gerektiğini, davaya başlanmadan önce mahkemeye bildirmesi gerekir. Yani mahkemenin yetkisi hakkındaki itiraz duruşmaya başlanmadan önce yapılması gereken ana konulardandır (BOA. A. Mkt.Mhm. 410/26).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Davalı böyle bir itirazda bulunmayarak, kendini savunmaya girişirse, davanın görüleceği mahkemeyi kabul etmiş sayılarak, itiraz hakkı geçersiz olur (BOA. A. Mkt.Mhm. 406/39).

Bu durum Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu'nun 49. maddesinde şöyle açıklanmıştır: “ *Esbab-ı kanuniyeden dolayı bir davanın bir mahkemeden diğer mahkemeye nakl ve havalesi tarafeynden biri bunu muhakemeye girişilmezden evvel istida' etmedikçe caiz olamaz.*” Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi muhakemeye başlanılmadan önce tarafların davanın görüleceği mahkeme konusunu netleştirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde muhakemeye başlanması durumunda davanın nakli ya da havalesine de hakları bulunmamaktaydı (Ahmed Reşid, 311:25;Düstur1/4:18).

3- TİCARET DAVALARININ DERECELERİ

Ticaret Mahkemeleri'nin kurulmasını sağlayan Zeyl-i Kanun-ı Ticaret, ticaret davalarının iki derecede görülebileceğini öngörmekteydi (BOA. İ.Dh. 598/416).

Bunlar; *bidayeten* görülen, birinci dereceden taşra ticaret mahkemelerinin gördükleri davalar ve bunların üst mahkemesi konumunda olan vilayet merkezlerindeki ticaret mahkemelerinin gördükleri davalardır. Ayrıca vilayet mahkemelerinde *bidayeten* görülen davalar, istenirse *istinaf merc'i* olarak İstanbul'da ki İstinaf Divanı'na da götürülebilmekteydi. İstanbul'da bulunan İstinaf Divanı'na ayrıca taşra ticaret mahkemelerinden verilen kararlar da götürülebilmekteydi. Ancak, *istinaf değeri* olmayan, ya da *istinaf değeri* olduğu halde, taraflarca *istinaf edilmeyeceği* kararlaştırılmış davalar, *bidayeten* kesin surette hükme bağlanırdı.

Kesinlik kazanan ilamların karara bağladığı hükümler ise aleyhine karar verilenin isteği üzerine *temyiz* edilirdi.

Zeyl-i Kanun-ı Ticaret'in 2. Maddesinde; “ *Kaffe-i deavi-yi ticaret derece-i ulada Dersaadet veyahut taşralar ticaret mahkemelerinde fasl ü hükm olunması kanunen muayyen olan davalardan maada deavi-yi ticaretin derece-i saniyede Divan-ı İstinaf'a nakli caiz olur.*” (Zeyl-i Kanunnâme-i Ticaret, Düstur, I/1/445-465, madde: 2) denmektedir. H. 1278/M. 1862 tarihinde yayımlanan Usul-ı Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi'nde hangi davaların ne şekilde *istinafa* götürülebileceği saptanmış olduğundan, ticaret davalarındaki iki dereceli yargılama yöntemi, hukuk ve ceza davalarından önce uygulandığı gibi, taşra ticaret mahkemeleri ve Dersaadet İstinaf Ticaret Divanı, hukuk ve ceza mahkemelerinden önce oluşmuş olduğundan, ticaret davalarında görülen ikili yargılama yöntemi ve ticaret mahkemelerinin bu iki dereceye göre oluşturulması, hukuk ve ceza davalarının da iki dereceli mahkemelerde görülmesine örnek oluşturmuştur. Ticaret mahkemelerinin teşkilatı ise Zeyl-i Kanun-ı Ticaret ile belirlenerek, Ticaret Nezareti'ne bağlı olduklarından, hukuk ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

ceza mahkemelerinin teşkilat ve görevlerine dair yayımlanan nizamnameler ticaret mahkemelerini kapsamadığı gibi Usul-ı Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu henüz düzenlenmediğinden, hukuk mahkemelerinde de kullanılmıştır (Ahmed Reşid,1311:42).

4-TAŞRA TİCARET MAHKEMELERİNİN YÖNETİMİ VE ÜYELERİ

4.1.Mahkemenin Yönetimi

Taşra ticaret mahkemeleri bir başkan ile iki sürekli ve dört geçici üye ile bir başkatip ve yeteri kadar katipten oluşmakta idi. Karma bir davaya bakılacak ise ilgili devletin iki üyesi ile tercümanı da hazır bulunmaktaydı.

Ancak Zeyl-i Kanunnâme-i Ticaret'in 4.maddesi bazı yerlerde ticaret mahkemelerinin "berriye" ve "bahriye" adı altındaiki mecliseayrılacağını ve 8.maddesi de ticaret mahkemesi başkanınınyanında her meclisin iki daimi ve dört geçici (muvakkat) üyeden meydana geleceğini ifade etmektedir (Düstur, Birinci tertip, s.445, Zeyl-i Kanûnnâme-i Ticâret madde: 4-8.). Buna göreticaret mahkemeleri bir meclisli ve iki meclisli olmak üzere iki grup altında değerlendirilebilir.İki meclisli olarak düzenlenen mahkemelerde berriye ve bahriye meclisleri, gerektiği takdirde ayrı ayrı görev yapabilme olanağına sahipti.

Mahkemelerde görev yapacak olan başkan ve daimî üyelerin atamaları, Ticaret Nezâreti'nin uygun sıfatlı kimseler arasından seçilen isimlere dair tavrî üzerine irâde-i seniyye ile belirlenmekteydi (BOA.İ.DH. 574/39992, 28 Zilhicce 1284)

Meclisler, ilân olunan saatte başkan tarafından açılmaktaydı. Mahkemenin yönetimi tamamen başkana aitti. Başkan gerektiği zamanlarda gerekli inzibat önlemlerini almaya yetkiliydi. Davalara sıra numarasına göre bakılmaktaydı. Bunun içindir ki ticâret mahkemelerine verilen bütün dava dilekçeleri sıra numarası almakta ve bu numaraya göre meclise sevk olunmaktaydı (BOA. A. MKT. 81/1, 26 Cemaziyelevvel 1263).

4.2.Başkan ve Üyeleri

Mahkeme meclisi duruşmaya başlamadan önce sürekli ve geçici üyelerden biri görev yerinde bulunmazsa, mahkeme başkanı durumu zabıt defterine kaydettirerek, kendisine de bir ihtarname gönderirdi. Bu ihtar ve davetten sonra,üç gün içerisinde ilgili üye geçerli bir özür beyan etmezse mahkeme başkanı durumu bir tezkire ile merkezde ise Ticaret Nezâreti'ne, taşrada ise o yerin en büyük mülki amirine bildirirdi.Nezaret ve mülki amir tarafından yapılan ikaza rağmen ilgili üye yine de görev yerine gelmezseistifa etmiş sayılırdı.Yerine de seçim yöntemi çerçevesinde yeni üye seçilir ve alınan kararın bir sureti ticaret mahkemesi

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

divanhanesine asılırdı (Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 43). Üyeler yargılama sırasında dava sahipleriyle hiçbir biçimde konuşamayacakları gibi, tarafları sulhen anlaşırma girişiminde de bulunamamaktaydılar. Ayrıca duruşma zamanı gelmemiş olan davalar hakkında da düşünce beyan etmekten kaçınmaları gerekmekteydi (Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 51).

5- TİCARET MAHKEMELERİNİN İŞLEYİŞİ VE YARGILAMA YÖNTEMLERİ

A – Davanın Açılması ve Yetkili Mahkemenin Saptanması

Taşra ticaret mahkemelerinde dava süreci, mahkemenin bulunduğu yerdeki mülki amirliğe verilen dilekçe ile başlamaktadır (A. MKT.UM. 516/97. 13 Cemaziyelevvel 1278). Bu dilekçeler kaymakamlık, mutasarrıflık ya da valilik tarafından ilgili görülen ticâret mahkemesine havale edilerek sıra numarası almaktadır.

Dilekçelerde bulunması gereken hususlar Usûl-ı Muhakeme-i Ticârete Dâir Nizâmnâme'nin 1-5. Maddelerinde (Usûl-ı Muhakeme-i Ticâret Nizâmnâmesi, madde 1-5) şu şekilde açıklanmıştır:

“ Birinci fasıl (m. 1-5) dilekçelerle ilgili olup dava dilekçelerinde bulunması gereken hususlar ve davanın hangi ticaret mahkemesinde açılacağı ile ilgili konuları düzenlemektedir. 1. maddede dava dilekçesinin tanımı yapılmakta, 2. madde dava dilekçesinde yer alması gereken bilgiler açıklanmaktadır. Buna göre, dava dilekçesinde gün, ay ve yıldan oluşan tarih, davacı ve davalının isimleri, şöhretleri, meslekleri, ikametgahları, davacı veya davalı yabancı iseler hangi devlet tebaası oldukları, dava konuları, delilleri, davanın hangi ticaret mahkemesinde görüleceği yer almalı ve dilekçe sahibi tarafından imzalanmalıdır. Bu bilgileri içermeyen dava dilekçesi geçersizdir. 3. maddede yetkili ticaret mahkemesinin nasıl belirleneceği açıklanmaktadır. Bu maddenin 1. fıkrasına göre, davacı davasını davalının ikametgahı, olmazsa geçici olarak bulunduğu veya iddia kaynağı olan eşyanın taahhüt ve teslim olunduğu veya paranın ödeneceği yerler mahkemelerinden her hangi birisinde açabilir. 2. fıkrasında hususi şirketten başka her bir şirket hakkında açılan davada yetkili mahkemenin nasıl belirleneceği açıklanmaktadır. 3. fıkrada tereke davalarında yetkili mahkemenin nasıl belirleneceği anlatılmaktadır. 4. fıkrada iflas davalarında yetkili mahkemenin müflisin ikametgahındaki ticaret mahkemesi olduğu yer almaktadır. 5. fıkrada görülmekte olan bir dava sırasında ortaya çıkan meseleler ile ilgili açılacak davalarda yetkili mahkeme belirlenmektedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

4. maddede, dilekçenin merkezde Ticâret Nezâreti tarafından ilgili mahkemeye havale edilmesi, 5. maddede ise dilekçenin ilgili mahkemeye ulaşmasından sonra davayı takip eden mübaşire bir pusula verilmesi belirtilmektedir.

Mahkemeye havale edilen bütün dilekçeler sıraya konulup, numara verilerek kalemde tutulan bir deftere kaydolunmaktadır. Bu kayıta kaydın tarihi, tarafların isimleri, sıfatları, hangi devlet uyuğundan oldukları, ikamet yerleri belirtilmektedir. Kayıtsız hiçbir davanın görüşülmesine başlanmamaktadır. (m.45 ve 46)(Bkz. Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 45-46.) Ticaret mahkemesine gönderilecek davaların pusulaları duruşma gününden en az 3 gün evvel gönderilip, Türkçe ve varsa o yerde kullanılan yerel dile göre düzenlenip, mahkeme kapısına asılmaktadır. (m.48)(Bkz. Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 48) Davacılar duruşmaya girdiğinde 1 muhızır içerde, 1 başka muhızır kapıda durmaktadır. Gerekirse meclis başkanının isteğiyle, meclis odası dışında ikişer nöbetçi zaptiye bulunmaktadır (m.49) (Bkz. Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 49). Kâtiplerin en ehliyetlilerinden birisi dava zaptını tutmaktadır. Tutulan zabıt, başkan ve üyelere kâtiplerce imza ettirilerek, düzenlenecek ilâm mazbatalarına esas olacaktır (m.53. ve 55.)(Bkz. Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 53 ve 55).Mazbatalar başkan,üyeler ve kâtip tarafından imzalanıp mühürlenecek ve ilâmlar 21 gün içinde verilecektir (m.56.)(Bkz. Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465, madde: 56).”

B - Mahkemeye Celp

Dava dilekçesi mahkemeye ulaştıktan sonra mahkeme esas defterine kaydedilerek sıra numarası almaktadır. Daha sonra bu sıra numarasına göre taraflara ihzar pusulası gönderilerek mahkemeye çağrılmaktadırlar. Bu hususlar Usûl-ı Muhakeme-i Ticârete Dâir Nizâmname'nin ikinci faslında (m. 6-20) düzenlenmiştir. Bu maddelerde davacı ve davalı tarafın mahkemeye daveti ve getirilmesi ile ilgili konularda düzenlemeler yapılmıştı. Tarafların mahkemeye davet edilmesine yarayan belgeye “ihzar pusulası” denilmektedir. 2. fasılda yer alan maddelerde ihzar pusulasının içeriği, taraflara nasıl ve nerelerde tebligat yapılacağı, yabancılara yapılan tebligatın özellikleri gibi hususlar ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâmnamesi,m:6-20) İhzar pusulasının hazırlanışı, içeriği ve taraflara ulaştırılmasında izlenen süreç şu şekildedir;

a- İhzar Pusulası (İhzar Pusulası örnekleri için bkz.Hr. Sfr.04. 585/140, 19 Şubat 1894)

Mahkemeye davet ihzar pusulasıyla yapılmaktadır. İhzar pusulaları İki nüsha olarak düzenlenmektedir. Mahkeme başkanının imzası ile mahkeme mührünü taşıyan ihzar pusulalarında; davacı, davalı, dava konusu, hangi mahkemede ve hangi tarihte muhakemenin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

yapılacağı belirtilmektedir. Davalarda hazır bulunacak olan tarafların ikamet adreslerine göre mehil süreleri bulunmaktaydı. Bu mehil süreleri tarafların ikamet adreslerinin mahkemeye uzaklık ya da yakınlığına göre farklılık göstermektedir. Bu durum Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi'nin 9-12. maddelerinde düzenlenmiştir (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi , m:9-12). Bu süre tebliğ tarihinden itibaren başlamaktadır.

b – Tebligat (Tebligat örnekleri için bkz. BOA. Hr. Sfr.03. 396/117, 08 Mart 1892)

İhzar pusulasının, mahkemeye gelmesi istenilen kişiye tebliğ edilmesi gerekmektedir.Bununla beraber kendisi ile birlikte akraba ve hizmetçilere yapılan tebliğler da geçerli sayılmaktadır.Yabancılarla tebligat konsolosluklar aracılığıyla yapılmaktadır.Tebliğat işlerini mübaşirler yerine getirmektedir.

C - Açıklık

Taşra ticaret mahkemelerinde yargılama işleminde açıklık prensibi temel olarak kabul edilmiş yasal bir zorunluluktur. Bu zorunluluk Usul-ı Muhakeme-i Ticaret Nizâm-nâmesi'nin 21. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Ancak, mahkemenin açıklığını kısıtlayacak isnai durumlar da söz konusu olabilmektedir. Aynı maddenin devamında açıklığın istisnaları da açıklanmaktadır. Bu maddeye göre, utanılacak veya mahcup olunacak bir durum varsa ya da başka bir önemli sakınca söz konusu ise duruşma gizli yapılabilir. Gizlilik kararı, nedeni daha sonra Ticâret Nezâreti'ne bildirilmek koşuluyla verilebilirdi (Bkz.Usul-ı Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, m.21 v.d.)

D – Yargılama

Ticâret davalarının görülmesi ve yargılama yöntemleri Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi'nin dördüncü faslında (m. 28-46) yer almıştır. 28. maddede, tarafların davaya ya bizzat gelmeleri veya vekillerini göndermeleri gerektiği, vekilin özel veya genel yetkili olabileceği ve vekaletnamenin özellikleri yer almaktadır. Tarafların mahkemede bizzat bulunmaları asıl olmakla beraber, vekil tarafından temsil edilmeleri de mümkün olmaktadır. 30. maddede vekaletnamesiz vekilliğin geçerli olmayacağı belirtilmektedir. 31. maddede mahkeme görevlilerinin vekil olamayacakları ancak şahsi davaları ve yakın aile fertleri için vekalet görevinde bulunabilecekleri yer almaktadır. 32. maddede tarafların bizzat mahkemeye gelmelerine karar verilebileceği, ancak geçerli bir engelleri varsa evlerinde bir mahkeme azası tarafından ifadesinin alınabileceği düzenlenmektedir. 36. maddeye göre, herkes davasını ispat etmekle yükümlüdür. Bunun için de davalarında haklı olduklarını ispatlayacak belgeleri mahkemeye sunabilmekte, ayrıca şahitler de dinletebilmektedirler. Aksi halde davaları düşecektir. Ancak ispattan aciz olanlar karşı tarafa yemin ettirebilmektedir. 38. maddede davanın komisyona gönderilmesi veya sulh yoluna gidilmesi

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

ya da raportöre havale edilmesi usulleri düzenlenmektedir. Mahkeme, taraflarca ibraz olunan delilleri inceledikten sonra, eğer gerek görürse dosyanın yeniden incelenmesi için, bir komisyon veya hakeme gönderilmesine karar verebilmektedir. Komisyon, raporunu hazırladıktan sonra mahkeme kalemine sunmaktadır. Rapor, tarafların da hazır bulunduğu bir celsede müzakere olunduktan sonra onaylanmakta ya da değiştirilmektedir. Yeniden bir komisyona dosyanın havale edilmesi de olanaklıdır. Komisyon üyeleri, taraflar arasında anlaşma olmadığı takdirde doğrudan doğruya mahkeme tarafından atanmaktadır. Buradaki komisyon üyeleri ve raportörler günümüzdeki bilirkişiler gibi görev yapmaktadırlar. 41-46. maddelerde komisyon üyelerinin reddedilmeleri ve yeni üyelerin atanmaları düzenlenmektedir (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi, madde:28-46).

E - Hüküm

Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi'nin beşinci faslında (m. 47-66) mahkeme üyelerinin karar verme usulleri düzenlenmektedir (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâm-nâmesi, madde:47-66). Ticaret mahkemeleri şer'îye mahkemelerinden farklı olarak birden fazla üyeden kuruludur. Şer'îye mahkemelerinde kadı tek başına yargılama yapmaktadır. Ticaret mahkemelerinde ise dava hakkında mahkeme üyeleri hep birlikte karar vermektedirler (Y.PRK.AZN. 11/37, 12. N.1312). 47. maddede duruşma sonunda tarafların dışarı çıkarılarak mahkeme başkanının üyelerin dava hakkında görüşlerini alacağı ifade edilmektedir. Ancak görüş alınmasından sonra gerekirse mahkeme üyeleri dava hakkında dışarıya kapalı olarak müzakere odasında görüşme yapabileceklerdir. 48. maddeye göre, müzakere sonunda mahkeme üyeleri bir karar verebilirlerse duruşma odasına dönüp hükmü taraflara beyan edecektir. Karar verilemezse yargılama ilerideki bir tarihe ertelenecektir. 49. maddede mahkeme üyelerinin karar yeter sayısı düzenlenmiştir. Buna göre ticaret mahkemelerinde kararlar ya oybirliği ile ya da oy çokluğu ile alınacaktır. 50. maddeye göre, birden fazla görüş ortaya çıkar ve bunlardan hiçbirisi üye sayısının yarısından bir fazlasına ulaşamaz ise, en az üye tarafından kabul edilen görüş sahipleri, daha çok üye tarafından kabul edilen görüş sahiplerinden birisine katılmaya mecbur olacaklardır. 51. maddeye göre, oylarda eşitlik halinde mahkeme başkanının veya başkan vekilinin görüşü iki oy sayılarak karar verilecektir. 52. maddeye göre yargılamada verilen karar mahkeme başkanı tarafından duruşmada açıkça taraflara ilan edilmektedir. 55. maddede tazminat halinde nasıl hüküm verileceği düzenlenmektedir. 56. maddede ödeme sıkıntısı içerisinde olan borçluya borcunu vadeli olarak ödeme hakkı tanınması ile ilgili düzenleme yapılmaktadır. 57. maddeye göre, borçlunun malları diğer alacaklıların talebiyle satılmış veya borçlu iflas etmiş ve kaçmış olup aleyhine gıyaben alacak davası açılmış veya hapse atılmış ya da alacaklılarına senet ile verilmiş teminata hâlel getirmiş ise borçluya ödeme için bir mehil verilmeyecektir. 60. ve 61. maddelerde verilen hükmün istinafa gitmeden geçici olarak uygulanma halleri düzenlenmektedir. 62. maddeye göre, ticaret mahkemesi hükmün geçici olarak uygulanması

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

kararı vermezse, taraflar istinaf mahkemesine müracaat edebileceklerdir. 63. maddede, haksız çıkan tarafın yargılama masraflarını ödeyeceği düzenlenmektedir.

Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâmnâmesi'nin altıncı faslı (m. 67-73) (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâmnâmesi, madde:67-73) gıyaben verilecek kararların şartları hakkındadır. 67. maddede, taraflardan birisinin mahkemeye gelmemesi halinde yargılamanın nasıl yapılacağı düzenlenmiştir. 68. maddede, davacının mahkemeye gelmekten imtina etmesi halinde nasıl hüküm verileceği yer almaktadır. 71. maddede gıyaben verilen hükmün uygulanması düzenlenmiştir. 72. maddede gıyaben verilen hükmün altı ay zarfında icra edilmemesi halinde keenkemyekün (yok hükmünde) olacağı ifade edilmektedir.

Karar tarafların kendilerine veya ikametgâhlarına tebliğ edilmedikçe icra kabiliyetini kazanmamaktadır.

Taraflardan birisi mahkemeye gelmediği takdirde diğer tarafgıyaben hükümlenmesini istemeye yetkilidir. Bu şekilde verilen hükümlertebliğden itibaren 15 gün sonunda icra olunmaktadır.

F- Karara İtiraz

Usul-ı Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, ticâret mahkemelerinin kararlarına karşı taraflaraitiraz hakkı tanımıştır. Bu hak muhtelif şekillerde ve muhtelif adlarla kullanılır.

Nizâmnâmenin yedinci faslı (m. 74-84) (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâmnâmesi, madde:74-84) gıyaben verilecek kararlara itirazın şartlarını düzenlemiştir. 74. maddeye göre, taraflardan biri aleyhine gıyabında hüküm verildiği takdirde, o kimse karara itiraz edebilecektir. 75. maddede, itirazın kararı veren mahkemeye hükümden rücu' etmesi için yapılacağı belirtilmiştir. 78. maddede itiraz halinde gıyaben verilen hükmün icrasının durması ile ilgili konular düzenlenmiştir. 80. maddede itirazın usulü anlatılmaktadır. 81. maddeye göre, itiraz üzerine taraflar mahkemeye davet edilmektedir. 84. maddede, itiraz üzerine yargılamaya tarafların gelmemesi halinde nasıl hüküm verileceği belirtilmektedir.

Davet olduğu halde mahkemeye gelmediği için aleyhinde gıyaben hüküm verilmiş olan tarafın bu hüküm aleyhine yapacağı itirazdır. Bu itirazın gayesi mahkeme ilâmının icrasına muhalefet ederek, mahkemenin bundan rücu etmesinisağlamaktır. Tebliğden itibaren 15 gün içerisinde yapılması lâzımdır.

Nizâmnâmenin sekizinci faslı (m. 85-93) (Usûl-ı Muhâkeme-i Ticâret Nizâmnâmesi, madde:85-93) davaya taraf olmayan ve kendisi davaya dahil olmak için dilekçe vermiş olmayan üçüncü kişilerin mahkemenin verdiği karardan zarar görmesi halinde başvuracağı

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

yol olan “*itirazü'l-gayr*” hakkındadır. Buna üçüncü şahsın itirazı denilebilir. 85. maddeye göre, üçüncü bir şahıs kendi hakkına zarar veren bir karara itiraz edebilecektir. 89. maddede üçüncü şahsın itirazının süresi düzenlenmektedir. 91. maddede üçüncü şahsın itirazının mahkemenin verdiği hükmün icrasına etkisi düzenlenmiştir.

Bir davada taraf olmadığı halde mahkemece verilen hükmün hukukuna müessir olduğu iddiasıyla üçüncü şahıslartarafından yapılacak itirazlardır. 86. madde ahkâmına göreiflâs hakkındaki ilâmlarlahakemler tarafından verilecek kararlar dışında bütün kararlar için üçüncü şahısların itiraz hakları vardır.

5-TİCARET MAHKEMELERİNİN ÖRNEK İSTATİSTİK CETVELLERİ

Taşra ticaret mahkemelerinin yıllık faaliyetlerini gösteren ayrıntılı raporlar ilk kez H.1284 / M. 1867-1868 yılında Ticaret Nezareti'ne gönderilmiştir. Buradan da Sadaret'e sunulmuştur. Bu ayrıntılı raporların en ayrıntılı bilgi vereni elimizde bulunan H. 1285 / M. 1868-1869 dönemine ait olan istatistik cetvelidir. Bu cetvelin başlık bölümünde,

“*Dersaadet'te ve memalik-i mahruse-i mülukanede bulunan bi'l-cümle mehakim-i ticaret'in 1285 senesi istatistik cetvelidir (BOA.T. MAT. 792/131.)*” denilmektedir. Daha sonra genel açıklama bölümünde ise,

“*Zeyl-i Kanunname-i Ticaretin yetmiş birinci maddesi hükmü gereğinceOsmanlı ülkesinde bulunan ticaret mahkemelerinde görülen ve karara bağlan davalar hakkında ikinci defa olarak 1285 yılının istatistik cetvelleri Sadaret'e sunulmak üzere hazırlanarak ekte takdim kılınmıştır. Bu cetveller seksendört yılı cetvelleriyle karşılaştırıldığında, bunların daha mükemmel ve düzenli olduğu görülmektedir. 1284 yılında 89 olan ticaret mahkemelerinin sayıları bazı yerlerde yeniden açılan ondört adet ticaret mahkemesi ile 1285 yılı sonunda yüzüçeulaşması, Osmanlı ülkesinde ticaret işlerinin yoğunlaştığına ve geliştiğine kanıt olarak gösterilebilir(BOA.T. 792/133.)*” Denilmektedir.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Zeyl-i Kanunname-i Ticaret'in 71. maddesi hükmüne göre ticaret mahkemelerinde görüşülerek karara bağlanan davalar hakkında ikinci defa olarak düzenlenen istatistik cetveli Ticaret Nazırı tarafından Sadaret'e sunulmaktadır. Bu cetvelin bir önceki yıla göre daha mükemmel olduğu belirtildikten sonra, 89 olan ticaret mahkemesi sayısının 103'e ulaştığı söylenmektedir. Yeni kurulan mahkemeler 1 yıldızla gösterilmektedir. Aşağıdaki cetvel H. 1285 / M.1868-1869 yılı itibarıyla i'lam sayısı kırkın altında olan mahkemeleri göstermektedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk
Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Mahkemenin Adı	İlam Sayısı	Mahkemenin Adı	İlam Sayısı
Sofya	38	Ergiri	19
İslimiye	34	Midili Adası	17
Kütahya	27	Gümüşhane	17
Ala'ıye	25	Silistre	16
Urfa	24	Gelibolu	15
Tokad *	23	Mersin	12
Ermenek	23	Sinop	4
Niş	21	İstanköy Adası	4
Prizren	20	Menteşe	2

Cetvelde 104 ticaret mahkemesinden söz edilmekle birlikte; Anadolu bölgesinde 57, Rumeli bölgesinde 44 ve Afrika'da 2 adet ticaret mahkemesi olduğunu, toplamda da sayılarının 103 olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 35 tanesinin defterlerini göndermediği, bunların diğerlerinden ayrılması açısından bu sene defter göndermeyenlerin yanına 1 yıldız, 1284 yılında da defter göndermemiş olanların yanına 2 yıldız konulduğu belirtilmektedir. Aşağıda H. 1285 /m. 1268-1869 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan ticaret mahkemeleri yer almaktadır (BOA.T. 792/133).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Vilayetin sayısı	Vilayetin Adı	Mahkeme sayısı	Ticaret Mahkemelerinin bulunduğu yerlerin adı	
			Anadolu'da bulunan Ticaret Mahkemeleri	
1	Aydın	4	1	İzmir
			2	Aydın
			3	Menteşe
			4	Saruhan
2	Halep	5	5	Halep
			6	Adana
			7	Maraş *
			8	Mersin
			9	Urfa
			10	Ankara
3	Ankara	3	11	Kayseri
			12	Yozgat
			13	Bağdat
4	Bağdat	3	14	Basra *
			15	Musul **

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Vilayetin sayısı	Vilayetin Adı	Mahkeme sayısı	Ticaret Mahkemelerinin bulunduğu yerlerin adı	
			Anadolu'da bulunan Ticaret Mahkemeleri	
5	Diyarbakir	3	16	Diyarbakir
			17	Mamüratü'laziz
			18	Mardin
6	Erzurum	5	19	Erzurum
			20	Bayburt
			21	Erzincan
			22	Kars
			23	Van *
7	Hüdavendigar	7	24	Bursa
			25	Ayvalık
			26	Uşak
			27	İzmit
			28	Karahisar-1 sahip
			29	Karesi
			30	Kütahya

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Vilayetin sayısı	Vilayetin Adı	Mahkeme sayısı	Ticaret Mahkemelerinin bulunduğu yerlerin adı	
			Anadolu'da bulunan Ticaret Mahkemeleri	
8	Kastamonu	4	31	Kastamonu
			32	Bolu**
			33	Kengiri**
			34	Sinop
9	Konya	6	35	Konya**
			36	Alaiye
			37	Ermenek
			38	Isparta
			39	Niğde
			40	Teke
10	Sivas	4	41	Sivas
			42	Amasya

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Vilayetin sayısı	Vilayetin Adı	Mahkeme sayısı	Ticaret Mahkemelerinin bulunduğu yerlerin adı	
			Anadolu'da bulunan Ticaret Mahkemeleri	
11	Suriye	8	43	Karahisar-1 Şarki
			44	Tokat
			45	Şam-1 Şerif
			46	Beyrut
			47	Dımaşk
			48	Hama*
			49	Humus*
			50	Akka
12	Trabzon	5	51	Kudüs-1 Şerif
			52	Nablus
			53	Trabzon*
			54	Batum
			55	Canik
			56	Gümüşhane
			57	Giresun

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk
Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Rumeli'nde Bulunan Ticaret Mahkemeleri

Vilayetin sayısı	Vilayetin Adı	Mahkeme sayısı	Ticaret Mahkemelerinin bulunduğu yerlerin adı	
1	Edirne	7	1	Edirne
			2	İnöz *
			3	İslimiye
			4	Gelibolu
			5	Gümülcine *
			6	Filibe
			7	Tekfurdağı
2	Cezayir-i Bahr-i Sefid	6	8	Kal'a-i Sultaniye
			9	Sakız Ceziresi
			10	Kıbrıs *
			11	Midilli Ceziresi
			12	Rodos **
			13	İstanköy
3	Bosna	1	14	Bosna
4	Girit	3	15	Hanya
			16	Kandiye **

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

5	Tuna	13	17	Retimo (Resmo)
			18	Ruscuk
			19	Balçık
			20	Şumnu
			21	Köstence *
			22	Lom **
			23	Niş
			24	Silistre
			25	Sofya
			26	Tırnova
			27	Tolçi
			28	Varna
			29	Vidin
			30	Ziştovi
6	Prizrin		31	Prizrin
7	Selanik		32	Selanik
			33	Drama *
			34	Manastır
			35	Siroz
			36	Üsküp *

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

8	İşkodra		37	İşkodra **
9	Yanya		38	Yanya
			39	Ergiri
			40	Yenişehir-i Fenar *
			41	Preveze
			42	Tırhala
			43	Kalos
10	Dersaadet		44	Dersaadet

Afrika Kıt'asında Bulunan Ticaret Mahkemeleri				
1	Trablusgarp	2	1	Trablus
2	Bingazi*			

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Ticaret Mahkemelerinden Ticaret Nezareti'ne gönderilen 1868 yılı cetveline göre; ticaret mahkemelerinin hüküm verdikleri para miktarı ve gördükleri dava sayısına göre önem dereceleri cetvelinde İzmir Ticaret Mahkemesi 1.620 468 liralık hükmüyle 80 davaya bakmış, bu oranlarla da bu mahkeme İstanbul Ticaret Mahkemesi'nden sonra hükmolunan meblağa göre ikinci, hükmolunan davaya göre ise üçüncü sıra yer almaktadır (BOA.T. 792/134).

Beyrut Ticaret Mahkemesi ise 800.964 liralık hükmüyle 35 davaya bakmış, bu oranlarla da hükmolunan meblağa göre üçüncü, davaya göre ise dokuzuncu sırada yer almıştır.

Selanik Ticaret Mahkemesi ise 154.246 liralık hükmüyle 22 davaya bakmış, bu oranlarla da hükmolunan meblağa göre yirmiikinci, davaya göre ise onbeşinci sırada yer almıştır (BOA.T. 792/138).Örnekleri bu biçimde çoğaltmak mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti yüzyıllarca dünyanın en güçlü devleti olarak yaşamıştır. Bunun arkasında askerî ve siyasî gücün yanında, devlet kurumlarının sağlamlık ve zamana göre mükemmelliği yatıyordu. Gerçekten Osmanlı yargı sistemi döneminin en üstünüydü. Avrupa devletlerinin bile zaman zaman bu sistemi inceleyerek örnek almışlardır.

Ancak devletin zamanla askerî, siyasî ve mâlî bakımdan güç kaybetmesine paralel olarak sosyal alanda da çözülme başlamış; yargı sistemi de bundan etkilenmiştir. Hukuk kurallarına uymakta görülen gevşeklik, rüşvet ve iltimasın yayılması, yargı kurumlarının yavaş yavaş liyakatsiz kişilerin eline geçişi ülkede adalet düşüncesini ve dolayısıyla emniyet ve huzuru ortadan kaldırmıştır. Zaman zaman kısa vadeli ve sert önlemlerle bunun önüne geçilmeye çalışıldıysa da başarı sağlanamadı. Böylece XIX. yüzyılın başına gelindi. Devletin başında bulunanlar pek çok kurumda olduğu gibi adliye örgütünde dedüzenleme yapmak istiyorlardı. Sanâyi devrimini gerçekleştiren Avrupa'nın ucuz ve bol miktarda malı Osmanlı ülkesini bir pazar durumuna getirdi. Bu arada dış ticaret çok gelişti. Çok sayıda Avrupalı tüccar Osmanlı ülkesine gelip gitmeye, hattâ yerleşmeye başladı. Bunlar Osmanlı teb'asıyla aralarında doğan anlaşmazlıklarını bu alandaki baş döndürücü gelişmeyi izleyemeyen ve dolayısıyla ticaret kurallarını bilemeyen kadı mahkemeleri önüne götürmek yerine tüccar hakemlere havâle etmekteydiler. Devlet, bu işi düzene sokmak ve en azından kontrol etmek zorunda kalarak ticaret dâvâlarına bakan ve üyeleri arasında yabancıların da bulunduğu ticaret meclisleri kurdu. Böylece ilk defa olarak şer'iyye mahkemelerinin yetki alanları sınırlandırılıyordu. Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim vatandaşlar, Avrupa devletlerine ticaret konusunda aracılık yapardı. Bu arada Fransız Devrimi'nin yaydığı ulusculuk ve laiklik prensipleri özellikle bunlar arasında yayılmış ve bunları hükûmetten bir takım ayrıcalıklar koparmaya itmiştir. Avrupa devletleri de, Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia etmelerine olanak

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

verecek bu fırsatı kaçırmayarak dindaşlarını desteklemiş; bu nedenle Osmanlı Hükûmetine devamlı baskı yapmaya başlamışlardır. Bu baskılar Osmanlı Devleti'nin son günlerine kadar artarak sürmüştür. Oysa ki bu dönemde Avrupa devletlerindeki adliye sistemi ve azınlıkların statüsü Osmanlı Devleti'nden daha ilkel durumda idi. İşte Tanzimat, İslahat ve Adalet fermânları öncelikle bu baskı sonucunda ilân edilmiş; bunlarla gayrimüslimlere geniş ayrıcalıklar verilerek mahkemelerde üyelik ve tanıklık yapabilmeleri kabul edilmiştir. Denilebilir ki Osmanlı Devleti'nin pek çok alanda gücünü kaybetmesinden yararlanan Avrupa'nın baskıları, bu dönemdeki bütün reformlarda olduğu gibi, adliye reformlarında da en önemli güç olmuştur. Avrupa devletlerinin baskısı ve ıslahat fermânlarının gereği olan yeni kanunların uygulanması için yeni yargı kurumlarının gereksinim duyulmuş; bunun için de "*ticâret mahkemeleri*" adı verilen mahkemeler kurulmuştur. Hükûmet böylece merkezî otoriteyi güçlendirmeyi de düşünmüştür. O zamana kadar idare ile adliye bir arada olduğu için idarenin merkezîleştirilmesi adliyeyi de etkilemiştir. Çok nüfuzlu bir statüye sahip ve adlî otoriteyi de kullanmaya yetkili kadıların gücü bu reformlarla giderek azalmıştır. Böylece yargılama yetkisi, kısa zaman içinde, doğrudan merkeze bağlı ve ilmiye sınıfı gibi bir sınıfa mensup bulunmadıkları için siyasal ve sosyal nüfuzdan yoksun yeni memur-hâkimlere devredilmiştir. Oysa ki doğrudan merkeze bağlı buldukları için kadılarda güçlü bir sınıf aidiyeti vardı. Bu nedenle tam bir bağımsızlık içinde görev yaparlardı. Bunlara direktif verilmesi söz konusu bile olamazdı. Kadılar görevden alınsalar bile ulemâdan oldukları için müderrislik, müftülük gibi başka işlerle de uğraşabilirler; böylece geçim endişesi çekmezlerdi. Yargı reformları sonucunda gerçekleşen merkezîleşme nedeniyle, yargılama bağımsızlığı da zayıflamıştır. Diğer bütün ıslahat hareketlerinde olduğu gibi adliye sahasındakilerde de pozitif hukuka, İslâm hukuku prensiplerine ve geleneklere uygun davranma endişesi hâkim olmuştur. Öyle ki yeni kurulan mahkemelerin hukuk tarihimizdeki divan-ı mezâlimlerin bir benzeri olduğunun dile getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. İslahatçılar, her ne kadar Batı kültürüne âşinâ iseler de, geleneksel yetişme tarzı ve zihniyetinin etkisinden kurtulamamışlardı. Ayrıca memlekette hâlâ belli bir nüfuzu olan ulemânın reaksiyonundan da çekinilmiştir. Bu nedenle Tanzimat devrinde her sahada bir düalite hâkim olmuştur. Medrese yanında mektep, şer'iyye mahkemeleri yanında nizâmiye mahkemeleri ortaya çıkmıştır. Bu ikilik, Tanzimat ve sonrasının en bâriz özelliklerinden biridir. Tanzimat reformlarında Avrupa'nın baskısı en önemli rolü oynamıştı. Belki biraz da bu yüzden, söz konusu reformların gerçekleştirilişinde de Avrupa sistemi numune alınmıştır. Tanzimat döneminde yapılan ıslahatların hemen hemen tamamında olduğu gibi yargı alanında da Fransa'dan ilham alınmış; Fransız örneğine göre yeni mahkemeler oluşturulmuştur. Bunda, bu ülkeyle eskiden beri süregelen dostane ilişkilerin yanında, Osmanlı yenilikçilerinin Fransa'da eğitim görerek buranın kültürünü benimsemeleri; ayrıca Fransa adliyesinin İngiltere, Avusturya ve Rusya'daki adlî sisteme göre örnek olarak alınmaya daha elverişli bulunması da etkili olmuştur.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Tanzimat Fermânı'ndan hemen önce kurulmaya başlayan ve ticaret dâvâlarına bakan ticaret meclisleri yaygınlaştırılmış; bunlarda ecnebi devlet temsilcilerinin seçtiği ecnebi âzâların da bulunması esası benimsenmiştir. Sonradan bunlar Avrupa orijinli ticaret kanunlarının kabulüyle mahkeme adını alarak teşkilât yapıları etraflı tanzim olunmuştur.

Klasik dönemde Osmanlı teb'ası ile kendilerine ticaret için hükûmetçe izin verilen yabancılar arasındaki davalara tercüman hazır bulunduğu halde kadılar bakar, konusu dörtbin akçeden fazla olan davalar Arz Odası'nda sadrazam huzurunda görülürdü. 1801 yılında gümrük emininin başkanlığında yabancı ve yerli tacirlerden oluşan komisyonlar ticarî davalara bakmaya başlamışlardı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı sıralarında bu komisyon ticaret meclisi adıyla, yeni kurulan Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır.

Ticaret meclisinin teşkilatı 1847 yılında yeniden ele alınarak yabancılarla ilgili davalarda sefaretlerin seçtiği yabancı üyelerin yerlilerle eşit sayıda olması esası benimsenmiştir. Aynı yıl bu ticaret meclisleri, ticaretin gelişmiş olduğu başka Osmanlı şehirlerinde de açılmıştır. Çoğunlukla ticarî örflere göre karar veren ticaret meclisleri nezdinde, bu örfleri iyi bilen yabancılar avantajlı ve fakat bundan mahrum olan yerli tüccar dezavantajlı durumdaydı. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ise ömürlerinde gidip görmedikleri, dilini dahi bilmedikleri yabancı devletlerin uyruğuna girerek ecnebi statüsünün avantajlarından faydalanmıştır. Bu da müslüman yerli tüccarın iyice aleyhine olmuştur. Yerli tüccarlar arasındaki dâvâlarda tabiatıyla ecnebi âzâlar hazır bulunmamaktaydı.

Özel hukuk sahasında hazırlanan ilk büyük kanun olan Kanunname-i Ticaret 28 Temmuz 1850 (h. 18 Ramazan 1266)'de yayımlandı. Bu kanunun hükümleri merkez ve taşrada teşkilatlanmış bulunan ticaret meclislerinde uygulanmıştır. Hükümlerinin büyük bir çoğunluğu Fransız Ticaret Kanunu'ndan iktibas edilen bu kanuna, 30 Nisan 1860 (h. 9 Şevval 1276) tarihinde "*Ticaret Kanunname-i Hümayunu'na Zeyl*" başlığı altında bir ilave yapılmış ve bu kanun gereğince Ticaret Mahkemeleri kurulmuştur.

Yabancı ve yerli teb'a arasındaki ticaret, hukuk ve ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemeler kurulmasını öngören 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın hükümleri doğrultusunda 1860 yılında Fransız ticaret kanununun dördüncü kısmı iktibas edilerek ticaret meclisleri mahkeme adını almış ve teşkilat yapıları da ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu mahkemelerde, yerlilerle ecnebiler arasındaki davalarda, ilgili ecnebinin elçilik veya konsolosluğunca gönderilecek iki ecnebi üye ve bir de tercüman hazır bulunurdu. Ticaret mahkemesi olmayan yerlerde hukuk mahkemeleri ticarî davalara ticaret kanununa göre bakardı. Ticaret mahkemelerinin verdiği kararlardan konusu beşbin kuruşu aşanlara merkezdeki Divan-ı İstinaf'da itiraz edilebilir, burada verilen hükümler Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de temyiz olunabilirdi. 1875 yılında yayımlanan Adalet Fermanı'nın hükümleri çerçevesinde o güne kadar Ticaret Nezareti bünyesindeki ticaret mahkemeleri ve Divan-ı

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

İstinaf, Adliye Nezareti'ne bağlandı; İstanbul Ticaret Mahkemesi, taşradan gelen ticaret davalarının istinaf mercii haline geldi.

Bu tanzimle hukukumuza o zamana kadar rastlanmayan istinaf ve toplu hâkim gibi müesseseler de girmiştir. Müslim ve gayrimüslim âzâlardan müteşekkil bu mahkemelerin kararları merkezdeki Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye temyiz edilebilmekteydi. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye reisi nâzır ünvanıyla kabinenin âzâsı iken, 1837 yılında klasik devirdeki çavuşbaşılik memuriyetinin yerini alan Divan-ı Deâvi Nezâreti 1875 yılında Adliye Nezâreti'ne dönüştürülerek Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Ticaret Divan-ı İstinaf'ı da buraya bağlandı.

Adliye ıslahatının semere vermesi için gereken kâfi miktarda eleman hiç bir zaman bulunamamış; vaktiyle ilmiye sınıfına girmek için çok kimse yarışırken, hâkimlik yapmak üzere çok az hukukçu yetişir olmuştur. Müslüman hâkimler medrese mezunu, hukuk tahsili görmüş kimseler iken; gidebilecekleri bir hukuk mektebi bulunmadığı için gayrimüslimlerden - bilhassa ilk zamanlar - hukuk nosyonundan mahrum, hattâ okur-yazar bile olmayanları sırf gayrimüslim kontenjanını doldurmak maksadıyla ticâret mahkemelerine âzâ olarak katılmışlardır. Bir ecnebi ile yerli arasındaki anlaşmazlıklara bakan muhtelit (karma) mahkemelerde ecnebi âzâlar da yer aldığından bu vaziyet çoğu zaman bunların tâbiyetinde buldukları devletlerin mahkemelere ve muhakeme aşamasına müdahalesine yol açmıştır. Gayrimüslim teb'a, ecnebilere tanınan imtiyazlardan yararlanmak için ecnebi tâbiyetine girmeye başlamıştır. Ancak şurası unutulmamalıdır ki değişmenin bedeli olduğu gibi, değişmemenin de bir bedeli vardı. İnsanların ve cemiyetlerin başlangıçta çoğu zaman değişime karşı reaksiyon göstermeleri, yaradılışlarındaki tutuculuktan kaynaklanır. Yerleşik inançlar ve gelenekler, yeniliklere - müspet de olsa - hüsnü kabul göstermeyi engeller. Bu tabî bir reaksiyondur. Osmanlı cemiyetinde de böyle olmuştur.

Tüm bu reaksiyonlara rağmen, Ticâret Mahkemeleri'nin kuruluşu, lâik karakterli, modern adâlet örgütünün ortaya çıkışının ilk örneği olmuştur. Özellikle bu mahkemelerde hâkimlerin durumu (gayr-i müslimlerin yer alması), her sınıf ve mezhepten insanın tanıklığının kabulü ve yine bu mahkemelerde, fıkıh kitaplarının muamelat veya fetva mecmualarından çıkarılan örneklerin dava konusu olaya kıyaslanarak elde edilen hüküm verme işi yerine, insan beyninin ürünü olan kanunların veya günlük yaşamın getirdiği gerçekliklerden hareketle, adetlerin yasallaşmasıyla, tamamen şer'î hukuk dışındaki, kanunlarla (code) hükmetmesi oldukça önemli değişikliklerdendir.

Ancak tüm bunlara rağmen Osmanlı Devleti, uygulamada Ticaret Mahkemelerinde ecnebi tebaadan hakim bulundurmasına rağmen, hukukî hiçbir metne bunu kaydetmemişti. Nitekim 30 Nisan 1860 (h. 9 Şevval 1276) tarihli Kanûnnâme-i Ticâret Zeylinin Mahkeme azalarını belirten 8-26. maddelerine bakıldığında, mahkemeyi oluşturan üyeler arasında yabancı hakimlerin (azâ) bulunacağına dair hiçbir kayıt yoktur. Ancak uygulamada, yabancı azâ

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk

Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,

KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

bulunması kabul edilmekle beraber, bu durum sadece Ticaret Mahkemeleri için kabul olunmuştur. Bunun dışında hiçbir alanda karma (muhtelit) bir oluşuma izin verilmemişti. Üstelik Nizamiye Mahkemeleri kurulduktan sonra Osmanlı Devleti, yabancılara teamül olarak tanıdığı, bu hakkı geri almaya çalışmıştır. Şöyle ki; Nizamiye Mahkemelerinin usûl kanunlarında Ticaret davalarının, bir beldede Ticaret Mahkemesi yok ise, Adli Mahkemelerde görüleceği kaydı bulunmaktaydı. Bu nedenle 1887 yılına gelindiğinde 190 adedi bulan ticaret mahkemeleri Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarını daralttığı için, giderek lağvedilmeye ve böylece yabancı tebanın kazâi hüküm yetkisi pratikte ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Lağvı Hakkında İrâde-i Seniyye ile 08 Eylül 1914 tarihinde kapitülasyonların kaldırılması üzerine İstanbul'daki ticaret mahkemesinin birinci ve üçüncü dâirelerinin karma mahkeme görevi de ortadan kalkmış oldu. 23 Şubat 1915 tarihli *Memâlik-i Osmaniyyede Bulunan Ecânibin Hukuk ve Vezâifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat* ile yabancıların ahvâl-i şahsiyye dışında kalan bütün dâvâlarına Osmanlı mahkemelerinin Osmanlı mevzuatına göre bakması esası kabul edildi. Lozan Antlaşması ile de bu durum anlaşma devletlerine kabul ettirilerek, yeni devletin adlî bağımsızlığı sağlanmıştır.

Tanzimat dönemi adlî reformları yabancı baskısının eseri oluşuna, düalitesine, ciddi bir çalışmanın ürünü olmayışına, taklitçi özelliklerine rağmen bir yandan devlet kurumlarını bir süre daha ayakta tutarak çözülmeyi geciktirmiş; bir yandan da bu alanda Cumhuriyet sonrası reformlara temel oluşturmuştur.

KAYNAKÇA :

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BEO. 208/15577.

BOA. A. Mkt. 81/1.

BOA. A. Mkt.Mhm. 406/39.

BOA. A. Mkt.Mhm. 410/26.

BOA.Dh.Mkt. 1849/75.

BOA. Hr. İd. 853/7.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk
Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,
KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

BOA.İ.Dh. 574/39992.

BOA. İ.Dh. 598/416.

BOA.Mv. 63/6.

BOA.T. Mat. 792/131.

BOA.T. 792/133.

BOA.T. 792/134.

BOA.T. 792/138.

B. Külliyat-ı Kavânin

Belge no: 5869, 5878, 6224, 6248, 6369, 6488.

II. BAŞVURULAN MEVZUAT

Islahat Fermânı, Düstur: I/1/7-14.

Kanunname-i Ticaret, Düstur, I/1/375-445.

Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465.

Usul-ı Muhakeme-i Ticarete Dâir Nizamnâme, Düstur: I/1/780-813.

Fermân-ı Adalet, Düstur: I/3/2-9.

Mehâkim-i Nizâmiyyenin Teşkilâtı Kanun-ı Muvakkatı, Düstur:I/4/245-260.

İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Lağvı Hakkında İrâde-i Seniyye, Düstur:II/6/1273.

Memâlik-i Osmaniyyede Bulunan Ecânibin Hukuk ve Vezâifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat,
Düstur: II/7/458.

Takvim-i Vekayi', no: 180, t:19 Haziran 1839 - 6 Rebiülâhir 1255;

III. KİTAP ve MAKÂLELER

Üçok, C. ve Mumcu, A.(1991)Türk hukuk tarihi, 2.bsk.,Savaş Yayınları, Ankara.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı:75 Kasım-Aralık 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi,Türk
Dünyası Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat,
KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

Bozkurt,G. (2010). Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi : Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939), TTK.yay., Ankara.

_____ (1996) Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu,
TTK. Yay.,Ankara.

Ahmed Reşid (1311). Hukuk-ı Ticaret, 4. Kitap, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, İstanbul.

Düzdağ,M. E.,(1972). Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Ekinçi,E. B.,(2003). Osmanlı Mahkemeleri, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.

Gürzumar, F.ve T., (1962).Kanunnâme-i Ticaret ve Zeyilleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yay., Ankara.

Halil Cemaleddin/Asador,H., (1331).Ecânibin Memâlik-i Osmaniyye'de Hâiz Buldukları İmtiyazat-ı Adliyye, Hukuk Matbaası, İstanbul.

Kenanoğlu, M. M., (2005). Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku, Lotus, Ankara.

Mehmed Celaledin,(1328).Hukuk-ı Ticaret Dersleri,Matbaa-i Hukukiye, İstanbul.

Seyitdanlıoğlu, M., (1994).Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ(1838-1868), TTK. yay., Ankara.

Tanör, B., (1999). Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri(1789-1980), 3.bası, YKY. yay., İstanbul.